YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yalçın Karaca¹

Eda Eriş Kızgın²

Özet

Ermeniler için önemli yerleşim yerlerinden biri olan Van şehri, Hristiyan dini mimarisine ait birçok önemli esere ev sahipliği yapmaktadır. Kutsal haçın bir parçasını korumak için kurulduğuna inanılan ve bir dönem başpiskoposluk merkezi olarak kullanılan Yedikilise Manastırı'nda (Varagavank) Ermeni dini mimarisinin önemli eserlerinden biridir. Van'ın İpekyolu İlçesi'nde bulunan manastır, farklı dönemlerde inşa edilen altı kilise, bir jamatun, bir çan kulesi ile müştemilat kısımlarından oluşmaktadır. 981-1817 tarihleri arasında inşa edilen manastır yapılarından bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşabilen yapılarından Surp Astuacacin Kilisesi, St. Georges Jamatunu, St. Croix ve St. Sion Kiliseleri mimarileri ve taş süsleme programlarıyla dikkat çeken yapılardır. Yapılardaki süslemeler jamatun ve kiliselerin giriş kapıları ile duvar yüzeylerinde yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında manastır yapılarına ait yedi giriş ele alınarak mimari formları ve taş bezemeleri değerlendirilmiştir. Ermeniler zaman içerisinde kendine özgü mimari formlar üretmiştir. Ancak yaşadıkları bölge itibarıyla pek çok kültürün etkisi altında kalan Ermeni toplumu, ortaya koyduğu mimari eserlere de bu etkiyi yansıtmıştır. Yedikilise Manastırı (Varagavank) girişlerinin 1648 tarihinde Van'da meydana gelen büyük deprem sonrasında yapıldığı dikkate alındığında, form ve süsleme unsurları bakımından Türk-İslam sanatı ile etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Van, Manastır, Kilise, Giriş, Taçkapı, Süsleme

AN ASSESSMENT ON YEDİKİLİSE MONASTERY (VARAGAVANK) ENTRANCES AND DECORATIVE FEATURES

Abstract

Van city, that one of the important settlements for Armenians, hosts many important works of Christian religious architecture. Yedikilise Monastery (Varagavank) is one of the important works of Armenian religious architecture which believed to be founded to protect

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1642-2331>, ykaraca@yyu.edu.tr

² Bilim Uzm., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 100/2000 YÖK Doktora Burslu Öğrencisi, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8440-0826>, eda.eri89@gmail.com.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

piece of the holy cross and one-period used as the archbishopric center. The monastery located in the İpekyolu District of Van consists of built in different periods six churches, a jamatun, a bell tower and outbuildings. Some of the monastery buildings built between 981-1817 have not survived. Among the structures of the that can reached today; Surp Astuacacin Church, St. Georges Jamatunu, St. Croix and St. Sion Churches are remarkable structures with their architecture and stone decoration programs. The decorations in the buildings are located on the wall surfaces with the entrance doors of the jamatun and churches. Within the scope of this study, by handling seven entrances belonging to the monastery structures, were evaluated their architectural forms and stone decorations. Armenians have produced distinctive architectural forms over time. However, the Armenian community, which has been under the influence of many cultures by region were they live, reflected this effect on the architectural works it produced. It is understood that it interacting with Turkish-Islamic art in terms of form and decoration elements, considering that it was built after the great earthquake that occurred in Van in 1648 of Yedikilise Monastery (Varagavank) entrances.

Keywords: Van, Monastery, Church, Entrance, Portal, Decoration

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nde uzun bir süre varlığını sürdüren Ermeniler, bölgede yaşadıkları süre boyunca büyük devletlerin egemenliği altında kalmış ve bağımsızlıklarını tam olarak elde edememişlerdir. Ermeniler hâkimiyeti altına girdikleri Müslüman ve Türk-İslam devletleri tarafından sağlanan dini özgürlükler sayesinde birçok anıtsal kilise ve manastır inşa etmişlerdir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermenilerin yaşadığı önemli şehirlerden biride Van'dır. Şehirde vasal Vaspurakan Krallığı (908-1021) zamanından başlayarak dini mimari alanında faaliyet göstermişlerdir. Ancak günümüze gelebilen Van Gölü çevresindeki Ermeni manastır ve kiliselerinin ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin XVI. yy. da bölgeye tamamen hakim olmasından sonra yapıldıkları veya yenilendikleri de bir gerçektir. Bu eserler mimari formları ve plastik süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Yapılardaki plastik süslemeler genellikle giriş kapılarında ve duvar yüzeylerine yerleştirilmiş haçkar işlemeli kuşak ya da taşlarda yer almaktadır.

Dıştan sade görünümlere sahip Ermeni dini yapılarının en ilgi çekici yanı giriş cephelerinde ve ek mekanlara geçişlerde yer alan kapılarıdır. Her biri kendi çapında birer önem taşıyan ve özellikle ana girişlerdeki kapıların birçoğu silmeleri, bezemeli bordürleri, sütun ve kemerleriyle taçkapı formunda dizayn edilerek dikkat çekmektedir.

Yedikilise Manastırı'da (Varagavank) anıtsal girişleriyle günümüze gelebilen en önemli manastır yapılarını barındırmaktadır. Van'ın İpekyolu İlçesi Yukarı Bakraçlı mahallesinde yer almaktadır. Van'ın 9 km. güneydoğusunda yer alan köy yerleşkesi Erek Dağı'nın (3204 m.) güneybatı yamacındaki bir düzlükte

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

kurulmuştur. Farklı zaman dilimlerinde yapılmış altı kilise, bir jamatun³, bir çan kulesi ile müstemilat kısımlarından meydana gelen manastır, iki kompleks şeklinde tasarlanmıştır. Birbirine yakın tasarlanan bu komplekslerden ilkinin manastır yapılarının en erken tarihli olan Sainte Sophia Kilisesi ile Saint Jean Kilisesi oluşturmaktadır. İkinci kompleks ise Saint Jean Kilisesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. İkinci kompleksin en önemli yapısı Surb Astuacacın Kilisesi'dir. Bu kilisenin kuzeyinde Saint Siğne Şapeli, batısında Saint Georges Jamatunu bulunmaktadır. Saint Georges Jamatunu'nun güneyinde Saint Sion Kilisesi, kuzeyinde Croix Kilisesi, batısında ise revaklı çan kulesi vardır (Çiz: 1-2). Ayrıca kaynaklardan ve manastıra ait eski fotoğraflardan yola çıkarak ikinci kompleksin güneybatısında L planlı 47 tane keşiş hücresi, bir banyo, eğitimle ilgili sekiz odalı iki bina ve sosyal tesislerin yer aldığını öğreniyoruz (Foto: 1-2) (Bachmann, 1913: 33-40; Karaca, 1996: 17-19).

1. Manastırın Tarihçesi

Manastır yapıları bölgede gerçekleşen depremler sonucunda hasar almış ve bir kısmı yıkılmıştır. Günümüzde birinci kompleksten Sainte Sophia Kilisesi'nin apsisi, ikinci kompleksten ise Surb Astuacacın Kilisesi, Saint Georges Jamatunu ile jamatunun iki yanında yer alan küçük kiliseler gelebilmiştir (Çiz: 3 / Foto: 3-4).

Manastırla ilgili ilk tarihi bilgilere X. yüzyılda rastlanmasına rağmen, Ermeni rivayetlerinde manastırın Saint Gaiane ile Hripsime'nin getirdiği kutsal haçın bir parçasını korumak amacıyla VII. yüzyılda kurulduğu belirtilmektedir (Layard, 1853: 409; Deyrolle, 1876: 391). Manastır yapılarından en erken tarihli olan Saint Sophia Kilisesi günümüzde mevcut olmayan kitabesine göre 1003'de Vaspurakan Kralı olan Senekerim Hovhannes'in eşi ve Kral Gagik Bağratid'in kızı Khoshush tarafından 981 yılında yaptırılmıştır (Bachmann, 1913: 33-40). Bu kilisenin yanında yer alan Saint Jean Kilisesi'nin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Fakat kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle Kral Senekerim tarafından 1003-1021 yılları arasında yaptırıldığı kabul edilmektedir (Nersessian, 1945: 66-95).

İkinci kompleksin merkezinde yer alan Surb Astuacacın Kilisesi Kral Senekerim tarafından XI. yüzyılın başında inşa ettirilmiştir (Thierry, 1965: 177-178). Ardžruni Sülalesi'nin himayesinde olan manastır, bu dönem içerisinde başpiskoposluk merkezi haline gelmiştir (Urfalı Mateos, 1987: 12; Grousset, 1947: 433). XI. ve XVI. yüzyıllar arasında manastırın inşa faaliyetleri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bu süre içerisinde aktif olarak hizmet veren manastırda el yazma kitapların üretildiği bilinmektedir. 1591 tarihli bir kolofona göre manastırın girişleri, kilisenin bozulan kısımları ve keşiş hücreleri Sargis ve

³ Kilise evi anlamına gelen, kiliselere geçiş özelliğinin yanında birçok farklı işlevleri de olan ve çoğunlukla kiliselerin batı cephelerine sonradan eklenen jamatunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Karaca, 2004: 46-51)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Herapet tarafından onarılmıştır (Thierry, 1969: 142-145; Karaca, 2004: 145; Yıldız, 2017; 51).

1648 yılında Van'da meydana gelen depremde manastır yapılarının yıkıldığı bilinmektedir. Depremde büyük tahribata uğrayan Surb Astuacacın Kilisesi aynı yıl içerisinde yaptırılmıştır (Thierry, 1986: 796-797, 823; Mercangöz ve bşk., 1995: 48-50). Kilisenin batısına jamatun eklenmiştir. Jamatunun giriş kapısı üzerinde 12 satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

Kitabenin Anlamı:

Katagikos Philippe'nin gözetiminde, 1648 yılında, Tanrı'nın, iyilikçi peygamberin iradesiyle ve Saint Signe'nin gücüyle, Vardapet Ter Kirakos'un, asil öğretici Amirhan'ın, Rouhidjan ve Martiros'un yönetiminde olduğu kadar bütün halkın ve mimar Tirator'un desteğiyle kubbelerle taçlandırılmış giriş, avlu ve duvarlar tamir ettirildi. Ey İsa, korkunç günde onları hatırlar mısın. (Thierry, 1969: 142-145; Thierry-Donabedian, 1989: 587-588; Karaca, 2004: 145, 148)

Kitabeye göre jamatun Katoğikos I. Philipppe (1633 - 1655) tarafından 1648 yılında halkın desteği ve din adamlarının çabaları sonucu, manastırın başrahibi olan Ter Kirakos denetiminde Mimar Tiratour tarafından inşa edilmiştir. Surb Astuacacın Kilisesi'nin kuzeyine bitişik olarak inşa edilen ve kitabesi bulunmayan Saint Signe Şapeli'nin (Holly Seal-Surb Nsan) yapım 1724 ve 1769 yıllarında manastırda yapılan tamiratlar esnasında eklendiği düşünülmektedir. Saint Georges Jamatun'unun güneyinde yer alan Saint Sion Kilisesi'nin 1849 yılında, kuzeyinde bulunan Saint Croix Kilisesi'nin ise 1817 yılında eklendiği bilinmektedir. Jamatunun batısında bulunan çan kulesinin ise XIX. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Thierry-Donabedian, 1989: 588; Mercangöz ve bşk., 1995: 94; Güzelöğlu, 1996: 48-50; Uluçam, 2000: 80-89).

Asıl konuya girmeden önce Yedikilise Manastırı'nın (Varagavank) Ermeniler için ne anlam ifade ettiğine kısaca değinmekte fayda vardır. Manastır, I. Dünya Savaşı öncesinde Van ve çevresinde meydana gelen isyan ve siyasi etkinliklerin merkezi konumuna dönüşmüştür. Varak Manastırı'nın bu misyonunu anlamak için 1820'de Van'da doğan, büyüyen ve daha sonrasında önemli dini mertebelere ulaşmış olan Mıgırdıç Kırımyan'ın hayatına bakmak yeterli olacaktır. Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyu "Millet-i Sadıka" adını alarak önemli bir yer edinen Ermeniler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren milliyetçi bir kimliği ön plana çıkarmıştır. Yaşamı boyunca bağımsız bir Ermeni devletinin kurulması için çaba sarf eden ve yeni kuşaklara sürekli olarak milliyetçi bir kimlik kazandırmaya çalışanların en önünde yer alan isimlerin başında Mıgırdıç Kırımyan gelmektedir. İlk olarak dini eğitimini almak amacıyla Van'daki Varak Manastırı'na devam etmiş ve burada aldığı eğitimin etkisiyle ruhani olmuştur. Uzun bir gezi sürecinden sonra 1856 da Van'a geri dönmüş ve Erek Dağı'ndaki Yedikilise'de matbaa kurarak burada Artsvi Vaspurakan (Van Kartalı) isimli gazeteyi 1858 de yayınlamaya

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

başlamıştır. Kırimyan, Varak Manastırı'nda kurduğu matbaanın yanı sıra Zharangavorats adını verdiği bir teoloji okulu kurmuştur. Bu okullarda yetişen öğrenciler daha sonra kurulan gizli örgütlerin öncüleri olmuşlardır. 1879 - 1885 yılları arasında Van piskoposluğu görevini yürüten Kırimyan Kendisine merkez olarak seçtiği Van ve Varagavank'ta (Yedikilise Manastırı) uzun süre faaliyetlerine devam etmiştir. Manastır üstlenmiş olduğu misyon ve yürütmüş olduğu etkinlikler nedeniyle, bölgede meydana gelen savaşlar ve siyasi gelişmeler sonucu XX. yy. başında terk edilmiştir (Akçora, 1994: 29,44, 219; İlter, 1996; 40; Yavuz, 2007: 257-289).

Yukarıda tarihçesini ve milliyetçi Ermeni kimliğinin oluşmasındaki yerini özetlemeye çalıştığımız bu manastırın yapıları, taşıdığı mimari ve süsleme özellikleri ile Ermeni dini mimarisi içinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle günümüze sağlam bir şekilde gelebilen Surp Astuacacin Kilisesi, Saint Georges Jamatunu ve Saint Croix Kilisesi mimari form ve süsleme programlarıyla manastır içerisinde ön plana çıkan yapılardır. Bu yapılardaki süslemeler genel itibariyle giriş kapılarında ve duvar yüzeylerinde karşımıza çıkmaktadır. Duvar yüzeyleri haçkarlar (Haç işlemeli taş) ile giriş kapıları ise bitkisel ve geometrik kompozisyonlu bordürler, silmeler ve mukarnaslarla bezenmiştir.

Van İli, İpekyolu Merkez İlçesi, Yukarı Bakraçlı Mahallesi, Pafta No: 10, Parsel No: 1056'da yer alan manastır yapıları günümüzde özel mülkiyettedir. Yedikilise Manastırı'nda (Varagavank-Varak Manastırı) Van Valiliği tarafından 2009-12 yılları arasında, onarıma yönelik uygulama proje çalışmaları başlatılmıştır. Mimar Şahabettin Öztürk'ün koordinatörlüğünde hazırlanan rölöve, restitüsyon, restorasyon projeler, 2011-12 yıllarında tamamlanarak Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından onaylanmıştır. Yapıların özgün dokusunu bulmak için manastır çevresinde kamulaştırma çalışmaları başlatılmıştır. 2011 yılındaki Van Depremi nedeniyle kesintiye uğramış ve tamamlanamamıştır. Uygulama çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Van Valiliği, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve İpekyolu İlçe Belediyesi işbirliği çerçevesinde devam etmektedir.⁴ (Öztürk, 2021: 5-6)

Bu çalışma kapsamında Surp Astuacacin (Kutsal Meryem Ana) Kilisesi, kilisenin batısında yer alan ve ona bitişik inşa edilmiş Saint Georges Jamatunu, Saint Croix ve Saint Sion Kiliseleri ile Saint Sıgne Şapeli girişleri ele alınarak mimari form ve süsleme özellikleri üzerinde durulacaktır.

2. Yedikilise Manastırı (Varagavank) Girişleri

⁴ Manastır Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü tarafından 17.06.1997 tarih ve 1978 sayılı kararı ile anıt niteliğinde yapı olarak tescil edilmiştir. Manastır yapıları için hazırlanan projelerden rölöve ve restitüsyon projeleri, Van Kültür Varlıklarının Koruma Kurulu Müdürlüğü tarafından 16.03.2011 tarih ve 799 sayılı kararı ile restorasyonu projesi ise 05.04.2012 tarih ve 140 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Öztürk, 2021: 12)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Surp Astuacacin (Kutsal Meryem Ana) Kilisesi Girişi

Tetragonos planlı ana kilisenin girişi, jamatunla bitişik olduğu batı cephede yer almaktadır. Girişin bulunduğu batı cephede kilise ve jamatuna ait ayrı duvar örgüleri bulunmaktadır. Kapının malzeme özellikleri ve süsleme detaylarının jamatunla uyumlu olması ve jamatunun 1648 tarihli inşa kitabesinde girişlerinde onarım kapsamına alındığının belirtilmesi üzerine, Surp Astuacacin Kilisesi giriş kapısının da 1648 yılında jamatunla birlikte yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Jamatunun içten 11.35 m. uzunluğundaki doğu duvarı aynı zamanda Surb Astuacacin Kilisesi'nin batı cephesi konumundadır. Duvarın tam ortasında 1.10 m. eninde ve 2.00 m. yüksekliğindeki kiliseye geçişi sağlayan kapı açıklığı yer almaktadır. Kapının derinliği 1.00 m. olup jamatunun doğu duvar kalınlığıyla aynıdır. Dörder blok taştan oluşan 0.14 m. enindeki kapı sövelerini üstte düz bir atkı taşı birbirine bağlamaktadır. Jamatunun doğu duvarının ortasına yerleştirilen giriş kapısı iki yanındaki yırtmaç nişler ile anıtsal taçkapı formunda düzenlenmiştir. 3.90 x 4.16 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu sivri kemerli taçkapı, duvar yüzeyinden dışa doğru 0.10 m. taşıntılı olup dıştan içe doğru silme, sütünce ve bordürler ile kademelendirilmiştir (Çiz: 4 / Foto: 5-6).

Taçkapı en dışta 0.19 m. genişliğinde, dıştan içe doğru düz, oluk ve kaval silme şeklinde oluşturulan üçlü silme kuşağı ile çerçevelenmiştir. Silmelerden sonra 0.13 m. boyutunda bir bordür bulunmaktadır. Bordürün yüzeyi iki yanlarda rumilerle çerçevelenen palmetler ile bezelidir (Çiz: 5 / Foto: 7). Bitkisel kompozisyonlu bu bordürün ardından 0.35 m. genişliğinde üçlü mukarnas dizisinden oluşan bordür gelmektedir. Kapının içe doğru kademelenmesi mukarnaslar ile sağlanmıştır. Üçlü mukarnas dizisindeki ilk sırada bulunan mukarnaslar sivri kemer formunda, ikinci sıradakiler badem üçüncü sıradakiler ise yaprak formuna sahiptir. Her bir mukarnas sırası bir öncekinden derin tutulmuştur (Çiz: 6 / Foto: 8). Mukarnaslardan sonra 0.10 m. eninde iki kaval silme bulunmaktadır. Kaval silmeler altta sütünce şeklinde düzenlenmiş kaidelere oturtulmuştur. Dıştaki kaval silmenin alt kısmında kıvrık dal ve palmet motiflerinden oluşan bitkisel kompozisyon, ikinci silmede ise altı kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyon yer almaktadır (Çiz: 7 / Foto: 9). Kaval silmelerden sonra 0.10 m. genişliğindeki alt kısımda rumi ve kıvrık dallarla bezeli bordür bulunmaktadır. Bu bordürün ardından 0.30 m. ölçülerinde haç kabartmaları ile bezeli kuşak gelmektedir. Burada 0.30 x 0.30 m. ölçülerinde 22 tane haç kabartması vardır. Kolları üçgen şeklinde sonlanan bu haçların içlerine tekrar haç işlenmiştir. İç haçların merkezinde ve kolları üzerinde düğüm motifleri yer alırken, kollar palmetlerle sonlandırılmıştır. Bu iki haç arasında kalan boşluklar palmetler ile bezenmiştir. Bordürdeki haçların birleşme noktasıyla bordür çizgisi arasında bulunan kısımlara kıvrık dal ve palmet motifleri işlenmiştir (Foto: 10-11). Haç kabartmalı bu bordürden sonra dikdörtgen formlu kapı açıklığını dış bordürde olduğu gibi rumi ve palmet motifleri ile bezeli bordür çerçevelemektedir.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kapı açıklığının üzerinde 1.40 x 0.90 m. ölçülerine sahip sivri kemerli alınlık yer almaktadır. Alınlığın ortasında 0.95 x 0.85 m. ölçülerinde 0.10 m. dışa taşırılan üçgen alınlıklı pano bulunmaktadır. Dıştan bitkisel kompozisyonlu bordür ile çerçevelenen panonun ortasında merkezden kollara doğru genişleyen haç vardır. Haçın kolları düğüm motifleri ile bezelidir. Haç kollarının uç kısımlarında simetrik olarak yerleştirilmiş palmetler yer almaktadır. Haçın yatay kollarının altında karşılıklı olarak yerleştirilmiş birer kuş figürü bulunmaktadır. Kuşların ağzında üzüm salkımları vardır. Haçın yanında yer alan bu kuşların genel vücut yapısı, duruşu, boyun yapısı ve ayakların perdeli olması kaz, kuğu ve ördekler familyasına (Anatidae) ait olduğu izlenimi yaratmaktadır. Van Gölü Havzası'nda geçmişten günümüze yaban kazları, ötücü kuğu ve yaban ördekleri türleri yaşamaktadır. Gaga yapısı ve gaganın kafaya oranı daha ziyade görüntünün bir kaz türü (Anser sp.) olma olasılığını güçlendirmektedir (Karaca, 2016: 974). Haçın ve kuşların etrafı kıvrık dal, rumi ve palmet motifleri ile bezenmiştir (Çiz: 8 / Foto: 12).

Kiliseye geçişi sağlayan kapı açıklığı 1.10 m. eninde olup, Bachman'ın verdiği bilgilerden hareketle taçkapıda ahşap kapı kanatlarının olduğu bilinmektedir. Gül ve yıldız motifleri ile bezeli bu kapı kanatlarının sedef kakma tekniğinde yapıldığı belirtilmiştir (Foto: 13).

Giriş ufak bozulmalar dışında iyi durumdadır. Proje kapsamında kısmen tahrip olan kısımlar da tamamlanarak rölöve, restorasyon ve restitüsyon çizimleri gerçekleştirilmiştir (Çiz: 9).

2.2. Saint Georges Jamatunu Girişi

Jamatun'un girişi 13.70 m. uzunluğundaki batı cephede yer almaktadır. Cephenin ortasında cepheye hâkim konumda yerleştirilen giriş kapısı anıtsal taçkapı formunda düzenlenmiştir. Taçkapının ortasında 1.20 m. eninde ve 2.10 m. yüksekliğindeki basık kemerli giriş yer almaktadır. Kapı sövelerinin eni 0.40 m. olup dörder blok taştan oluşmaktadır. Silme ve bordürlerle kuşatılmış jamatunun girişi ile üst köşelerinde bulunan konsollar batı cepheye bir hareketlilik kazandırmıştır. Taçkapı 3.75 x 4.20 m. ölçülerinde dikdörtgen formu sivri kemerlidir (Çiz: 10 / Foto: 14-15).

Cephe yüzeyinden 0.05 m. dışa doğru çıkıntılı olan taçkapı dıştan içe doğru silme, mukarnas ve bezemeli bordürler ile kademelendirilmiştir (Çiz: 11/ Foto: 16). Kapı en dışta sırasıyla düz, oluk ve kaval silmeler ile çerçevelenmiştir. Bu silmelerin ardından 0.13 m. genişliğinde bir bordür bulunmaktadır. Bu bordürün alt kısmı rumilerle çerçevelenmiş palmet motifleri ile bezelidir. Bu bitkisel kompozisyonlu bordürden sonra 0.34 m. genişliğinde mukarnaslı bordür gelmektedir. Mukarnaslar yatay olarak üç sıra halinde düzenlenmiştir (Çiz: 12 / Foto: 17). Bu bordürün yanında iki kaval silme ile düz bir silme yer almaktadır. İkinci silmenin alt bölümünde altıgen ve altı kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyon bulunmaktadır (Çiz: 13 / Foto: 18).

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dikdörtgen formlu kapı açıklığı bitkisel kompozisyonlu iki bordür ile çerçevelenmiştir. 0.08 m. genişliğindeki ilk bordürde rumi ve kıvrık dallar, 0.12 m. ölçüsündeki ikinci bordürde ise rumilerle çerçevelenmiş palmetler yer almaktadır (Çiz: 14 / Foto: 19). Sivri kemerli alınlık kısmında 10 satırlık kazıma tekniği ile yazılmış kitabe bulunmaktadır (Çiz: 15 / Foto: 20).

Jamatunun batı cephesine sonradan yapılan revaklı bölüm 2011 Van depreminde yıkılmış olmasına karşın yapının batı cephesi ve taçkapı formundaki giriş ufak bozulmalar dışında iyi durumdadır. Restorasyon projesi kapsamında rölöve ve restitüsyon çizimleri gerçekleştirilmiştir (Çiz: 16).

2.3. Saint Sıgne Şapeli Girişi

Surp Astuacacin (Kutsal Meryem Ana) Kilisesi'nin kuzeybatı köşesine inşa edilen ve günümüzde mevcut olmayan Saint Sıgne Şapeli'ne girişi kilisenin içinden sağlanmaktaydı. W. Bachmann'ın (1913) manastır yapıları ile ilgili tasvir ve plan çizimi ile yerinde yaptığımız detaylı çalışmalar, şapele kilisenin dışından bir giriş bulunmadığını göstermektedir (Çiz: 1-3). Ancak yapının yıkılması ve zeminin dolması nedeniyle girişi dışarıdan görmek mümkün değildir. Kilisenin içinde kuzeybatı köşesinde açılan bir koridordan geçilen dikdörtgen küçük bir köşe odasından sonra gelen 0.80 m. enindeki bir kapıdan şapele geçilebilmekteydi. Günümüzde bu giriş dolmuş durumdadır (Çiz:17 / Foto: 21).

2.4. Saint Croix Kilisesi Girişleri

Saint Croix Kilisesi'nin iki girişi bulunmaktadır. Biri kilisenin batı cephesinde, diğeri jamatunla bitişik olduğu güneybatı duvarında ve jamatunun kuzeybatı duvarı üzerinde yer almaktadır.

2.4.1. Saint Croix Kilisesi Batı Cephe Girişi

Kilisenin batı cephesi oldukça sade yapılmıştır. Hareketliliği sağlayan unsurlar üst kısımda açılmış üç adet mazgal pencere ile giriş kısmıdır. Yapıya geçişi sağlayan cephenin ortasındaki dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli kapının eni 1.00 m., derinliği 1.15 m. dir. Kapıda herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmeyerek sade bırakılmıştır. Üst kısmında kitabelik şeklinde bir alınlık vardır. Dışta koyu, içte açık iki farklı renkte taş almasıyla ilgili ile yapılmış bu alınlıkta herhangi bir yazıt bulunmamaktadır (Foto: 22-23).

Giriş iç tarafta koyu kahverengi andezit tuf taşı ile örülerek dış tarafına nazaran daha itinalı yapılmıştır. Günümüzde harç kullanılmadan moloz taşlarla örülerek kapatılmış durumdadır (Çiz:18 / Foto: 24). Bugün Saint Croix Kilisesi'ne jamatunun içindeki kuzeybatı köşede bulunan kapıdan girilmektedir.

2.4.2 Saint Croix Kilisesi Jamatunun İçindeki Kuzeybatı Köşe Girişi

Jamatunun iç mekan kuzey duvarı 11.60 m. uzunluğundadır. Duvarın batı köşesinde 0.80 x 1.40 m. ölçülerinde Saint Croix Kilisesi'ne geçişi sağlayan dikdörtgen formlu dilimli kemerli kapı yer almaktadır. Kapının derinliği 1.20 m. dir.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Söve taşları duvar yüzeyinden içeri doğru 0.18 m. girinti yapmaktadır. 0.28 m. enindeki söveler dörder blok taştan meydana gelmektedir ve üstte tek blok taştan oluşan 0.30 m. enindeki düz atkı taşı ile birbirine bağlanmıştır. Söve taşının üst kısmı, üç dilimli kaş kemer şeklinde düzenlenmiş kapı alınlığına sahiptir. Alınlık 1.40 m. genişliğinde ve 1.50 m. yüksekliğindedir. İki renkli taş malzeme kullanılarak renk almaşıklığı oluşturulmuştur. Kapı iki yanda kalın birer kaval silme ile sınırlandırılmıştır. Köşelerde yer alan sütunce şekli verilmiş iki kaval silmenin üst kısımları duvar yüzeyinden 0.03 m. taşırılarak üst kısımları sütun başlığı şeklinde tasarlanmıştır. 0.10 x 0.10 m. ölçülerindeki bu başlıkların üzerinde üçer adet mukarnas dizisi yer almaktadır. Bu kısımda Saint Croix Kilisesi ile Saint Georges Jamatunu'na ait iki ayrı duvar örgüsü bulunmaktadır. Bu nedenle Saint Croix Kilisesi daha geç bir tarihte inşa edildiği için bu kapı jamatunun inşa tarihi olan 1648 de yapılmış olmalıdır (Çiz:19-21 / Foto: 25-26).

2.5. Saint Sion Kilisesi Girişleri

Jamatunun güney cephesine bitişik olarak daha geç bir tarihte inşa edilen Saint Sion Kilisesi'ne ait iki giriş vardır. İlki kilisenin güney cephesinde yer alırken, ikincisi jamatunla bitişik olduğu kuzeybatı duvarında ve jamatun iç mekan güneybatı duvarı üzerinde bulunmaktadır (Çiz: 1-3, 19).

2.5.1. Saint Sion Kilisesi Güney Cephe Girişi

Kilisenin güney cephesindeki kapı, günümüzde eklenen kare planlı giriş ünitesinin içinde kalmıştır. Dış cepheden girişi görme imkanı yoktur (Foto: 27). Bu kısımda zemin dıştan yaklaşık 1.00 m. dolarak yükselmiş durumdadır. Günümüzde kiliseye giriş yapının güney beden duvarının ortasında yer alan 1.15 m. genişliğindeki kapıdan gerçekleştirilmektedir. Dikdörtgen formlu ve üst kısmı yuvarlak kemerle sonlanan giriş sade tasarlanmıştır ve süsleme unsuru bulunmamaktadır. Kapının iki yanında tek parça halinde iki adet söve taşı mevcuttur. Üst kısımdaki lento taşı düşmüştür (Foto: 28).

2.5.2. Saint Sion Kilisesi Jamatunun İçindeki Güneybatı Köşe Girişi

Jamatunun iç mekan güney duvarının batı kısmında yer alan kapı, jamatunun kuzey duvarında bulunan ve Saint Croix Kilisesi'ne girişi sağlayan kapı gibi dikdörtgen formlu dilimli kaş kemerli ve iki renkli taş malzemelidir. Simetrisinde bulunana kuzey duvarın batı köşesinde açılmış kapı ile aynı form ve ölçülere sahiptir. Bu kapı günümüzde kapalı durumdadır. Güney cepheye bitleştirilen Saint Sion Kilisesi'nin kuzey duvarı tarafından kapanmış durumdadır. (Foto: 29).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Ermeni mimarisi içerisinde ilk dikkat çekici kapı örneklerine VI. yüzyılda inşa edilmiş eserlerde rastlanılmaktadır. Genel olarak kapılar, dikdörtgen açıklıklı olup dıştan gömme sütunlar üzerine oturan ve kapı alınlıklarını çevreleyen yuvarlak

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

formlu boşaltma kemerleriyle sınırlandırılan bir forma sahiptir (Donabedian, 1986; 337-380).

IX.-X. yüzyıldan itibaren taçkapıların formunda değişiklikler olmuştur. Bu tarihlerden sonra Ermeni mimarisi taçkapılarında, Avrupa sanatının önemli stilleri olan Romanesk ve Gotik unsurlara rastlanılmaktadır. Bu unsurlar Erken Ermeni taçkapıları ile Orta Dönem Ermeni taçkapıları arasında geçiş formları olarak da değerlendirilebilir. Gochavank (XII. y.y. Ermenistan-Gosh Köyü) ve Marmachen (X-XIII. y.y. Ermenistan-Shirak) Kiliselerinin dikdörtgen formlu taçkapıları, bu orta dönemin stil özelliklerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ancak Ani Katedrali'nin (989-1001) taçkapısındaki formlar ise Erken Ermeni taçkapıları ile Geç Dönem Ermeni taçkapıları arasındaki formun açıklayıcısı olarak durmaktadır. Sütunce demetlerinin üzerindeki yuvarlak kemerler ve bu kemerleri çevreleyen dikdörtgen form hâkimdir. X yy. ın önemli yapılarından olan Van Gölü Akdamar Adası'nda inşa edilen Kutsal Haç Kilisesi'nin (915-921) girişleri mimari form ve süsleme açısından incelediğimiz eserlerle benzerlik göstermemektedir. XI. ve XII. yüzyıllardan sonra taçkapılarda görülen benzerlikler arasına Meraga ve Nahçıvan bölgelerinin stil özellikleri de eklenmiştir. Bu benzerliği Nor Guedig ve Saghmosavank manastırlarının (XII - XIII. yy.) taçkapılarında görmek mümkündür. Geç Dönem Ermeni eserlerinde yer alan taçkapılarda ise Selçuklu ve Osmanlı etkilerini görmek mümkündür (Şen, 2009: 19-20).

İncelenen kilise girişlerinden Surp Astuacacın Kilisesi ve St. Georges Jamatunu kapıları anıtsal taçkapı formunda düzenlenirken St. Croix ve St. Sion kiliselerinin ana girişleri sade tasarlanmıştır. Ancak St. Croix ve St. Sion kiliselerinin jamatunun iç mekânında yer alan kapıları, dış cephelerindeki girişlerine göre daha itinalıdır. Özellikle jamatunun kuzey ve güney duvarlarında bulunan ve kiliselere açılan kapıların boyutları nedeniyle jamatunun ilk inşa edildiği dönemde bu kapıların duvar nişi olarak kullanıldıkları, kiliselerin eklenmesiyle sonradan kapıya dönüştürüldükleri izlenimi bırakmaktadır.

Surb Astuacacın Kilisesi ve St. Georges Jamatunu girişleri doğu-batı aksına yerleştirilen ikili taçkapı şeklinde düzenlenmiştir. Ermeni mimarisinde bu tarz ikili taçkapı örnekleri, Van'ın Çarpanak Adası Saint Jean Manastırı (Foto: 30-31) ile Başkale İlçesi'ndeki Albayrak Saint Bartholomeus Manastırı'nda karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu manastırın kilise girişi günümüze sağlam olarak gelememiştir (Foto: 32-33). Yedikilise Manastırı'nda olduğu gibi jamatun ve kilise taçkapıları batı cephe ortasına konumlandırılmıştır.

Surp Astuacacın Kilisesi ve St. Georges Jamatunu taçkapıları dikdörtgen formlu sivri kemerli, cephe yüzeyinden dışa doğru taşkındır. St. Croix Kilisesi'nin batı cephesinde bulunan kapısı yuvarlak kemerli, St. Sion Kilisesi'nin güney cephesinde yer alan kapısı dikdörtgen formlu olmasına rağmen bu kiliselerin jamatunun iç mekânında bulunan kapıları dikdörtgen formudur ve üst kısımları dilimli kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Taçkapıların dış sınırını belirleyen sivri kemerler bir silme ile oluşturulmuştur. Benzer sivri kemerli taçkapı düzenlemesi manastırın yakın çevresinde inşa edilmiş olan Van Çarpanak Adası'ndaki St. Jean Babiste Kilisesi (1712-1720) taçkapısı (Foto: 30), Van Çatak İlçesi Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatunu (17.-18. yüzyıl) (Foto: 34) ve Adır Adası St. Georges (Lim) Manastırı Jamatunun (1766) (Foto: 35) taçkapıları ile Bitlis'in Hizan İlçesi Döküktaş Köyü'nde yer alan Saint Croix (Aparank) Manastırı taçkapısı (1629) (Foto: 36) ve yine Bitlis'te bulunan St. Jean (Porayvank) Manastırı taçkapısında (16. yüzyıl) (Foto: 37) bulunmaktadır.

Birbirine benzeyen St. Georges Jamatunu ve Surp Astuacacın Kilisesi taçkapıları silmeler, bitkisel kompozisyonlu bordürler ve mukarnaslar ile süslenmiştir. Taçkapılar üzerindeki bitkisel süslemeler kıvrık dal, rumi ve palmet motiflerinden oluşmaktadır. Aynı kompozisyon içerisindeki birbirinin tekrarı şeklinde kullanılan motifler sonsuzluk hissi vermektedir. Kökenleri çok eski medeniyetlere dayanan palmet ve rumi Hristiyan ve İslam sanatlarında yüzyıllar boyunca sevilerek kullanılmış motiflerdir. Ermeni sanatı içinde bu bitkisel motifler önemli olmuş, Yedikilise Manastırı gibi önemli dini merkezlerinin giriş kapılarında olduğu gibi pek çok eserde de bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

Surp Astuacacın Kilisesi taçkapı alınlığında bulunan üzüm salkımları incelenen girişler içerisindeki meyve motifi bulunan tek örnektir. Üzüm, Hristiyan sembolizminde dini seramonilerde içilen şarabı temsil etmesinin yanı sıra, hasadın ilk meyvesi olarak kabul edildiğinden Tanrı'ya ait olduğuna inanılır ve ona adanır. Bu sebeple üzüm motifi tüm Hristiyan toplumlarında olduğu gibi Ermeniler içinde önemli olmuş ve mimariye bağlı süslemelerde çok sık yer verilmiştir.

Girişlerde bitkisel süslemeye oranla geometrik süslemeye daha az yer verilmiştir. St. Georges Jamatunu ve Surp Astuacacın Kilisesi taçkapılarında kaval silmeler üzerinde yer alan geometrik kompozisyon düşey ekseninde yerleştirilmiş altı kollu yıldız ve etrafını çevreleyen altıgenlerden meydana gelmektedir. Bu geometrik kompozisyon örneklerine Türk-İslam mimarisi içerisinde rastlanmaktadır. İlk olarak XI. yüzyıl Büyük Selçuklu tezyinatında karşımıza çıkan bu geometrik kompozisyon XVII. yüzyıla kadar tekrarlanmıştır (Mülayim, 1982: 84).

İncelenen girişlerde figürlü süsleme sadece Surp Astuacacın Kilisesi taçkapı alınlığında bulunan kuş figürleridir. Jamatun taçkapısının iki yanındaki duvar yüzeyinde bulunan şeritler halinde sıralanmış haçkarlarda da benzer kuş figürleri kullanılmıştır. Ancak bu kuş figürleri ikonografik ve anlatımdan ziyade, havzada yaşayan kuş türlerinin bezeme amaçlı işlendiklerini göstermektedir. Fakat taçkapıdaki kuş figürlerinin ağzında üzüm salkımı bulunması Ermeni Apostolik Kilisesi'nin beş önemli yortusundan biri olan Surp Asdvadzadzin ve bu yortu ile bağlantılı Üzüm Bayramı olarak bilinen gün ile bir bağ kurmak mümkündür (Karaca, 2017: 975).

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Manastır girişlerinde silme, mukarnas, sütunce kaidesi ve başlığı gibi yapısal öğelerde süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Mukarnas, Surp Astuacacın Kilisesi ve St. Georges Jamatunu taçkapılarını çevreleyen bordürler ile St. Croix ve St. Sion kiliseleri giriş kapılarını sınırlandıran silmelerin üst kısmında yer alan sütunce başlıkları üzerinde kullanılmıştır. Mukarnasın taçkapılarda bu şekilde kullanılması, özellikle Van ve çevresinde Türk-İslam sanatının etkilerinin XVII. yy. da Ermeni mimarisine yansımalarını göstermektedir. Silmeler jamatun ve jamatundan kiliselere açılan tüm kapılarda kullanılırken, sütunce kaidesi Surp Astuacacın Kilisesi ile St. Georges Jamatunu taçkapılarını sınırlandıran silmelerin alt kısmında bulunmaktadır.

Jamatunun iç mekânından St. Croix ve St. Sion kiliselerine açılan kapılarda hareketlilik üç dilimli kemerler ve renk alması ile sağlanmıştır. Giriş kapılarındaki renkli taş uygulaması bölgede hem İslam hem de Hristiyan dini mimarisinde kullanılmıştır. Akdamar Kilisesi Jamatunu (1763) ile kilisenin kuzeydoğusunda yer alan St. Serguis Şapeli (1296-1336) giriş kapısında (Foto: 38-39) ve Gevaş Saint Thomas Manastırı Jamatun (1671) giriş kapısı (Foto. 40) renkli taşın uygulandığı Ermeni mimarisi örnekleridir.

İncelediğimiz Yedikilise Manastırı (Varagavank) girişleri mimari form, süsleme ve renkli taş işçiliği bakımından Van ve Bitlis'te bulunan XVI - XVII. yy. da inşa edilmiş farklı işlevlerdeki Türk İslam eserleri ile oldukça fazla benzerlik göstermektedir. Bu açıdan ilk önce 1915'te Rus İşgaline uğrayan, Ermeni isyanları ve savaş koşulları nedeniyle tamamen terk edilmiş olan Eski Van şehrindeki eserlere bakmak gerekir (Foto. 41).

En başta Van Hüsrev Paşa Camisi'nin (1567) giriş ve mihrabı renkli taş malzeme ile inşa edilmiş olup, mihrabın üst kısmı kaş kemer şeklinde düzenlenmiştir (Foto: 42-43). Caminin güneydoğu köşesinde yer alan Hüsrev Paşa Türbesi'nin (1587) giriş ve pencereleri, kaş kemerli formları ile mimari ve süsleme açısından oldukça dikkat çekicidir. Yedikilise Manastırı (Varagavank) Saint Georges Jamatunu (1648) içinde yer alan iki kapı girişi verdiğimiz örneklerle çok yakın benzerlik göstermektedir (Foto: 44-46). Aynı şekilde Hüsrev Paşa Külliyesi'nin doğusunda bulunan Kaya Çelebi Camii (1660) mukarnas dizili bordürlü girişi ve kaş kemer şeklinde dizayn edilen pencereleri bakımından örtüşen diğer bir Osmanlı Dönemi eseridir (Foto: 47-48).

Van Gevaş İlçesi'ndeki İzzeddin Şir Medresesi (14.-15. yüzyıl) (Foto: 49) ve Hakkari Meydan Medresesi (1700) girişleri, Bitlis Şerefiye Külliyesi (1529) taçkapısı (Foto: 50), Bitlis İhkasiye (Gökmeydan) Medresesi (1529) taçkapısı (Foto: 51) ile Diyarbakır'da yer alan Behram Paşa Camisi'nin (1564-1572) pencereleri (Foto: 52) incelenen kilise girişlerine en yakın Türk-İslam dönemi mimari örneklerdir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki renkli taş kullanımının, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Akdeniz bölgelerindeki Suriye etkisinden ziyade Kafkaslar ile Van Gölü

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Havzası'ndaki Ermeni, Gürcü ve Türk-İslam mimarisinin birbiri ile etkileşim içinde olduğunu göstermektedir (Yelen, 2020: 345-361).

Manastırın jamatun ve ana kilise beden duvarları ile bu yapıların taçkapıları açık renkli kalker taşı ile yapılmıştır. Ancak St. Croix ve St. Sion Kiliselerinin jamatununun iç mekanında yer alan girişlerinde kalker ve andezit tuf taşı kullanılmıştır. St. Croix Kilisesi'nin batı cephesinde bulunan giriş kapısının kemeri ise tuğla malzemedir. St. Georeges Jamatunu ve Surp Astuacacın Kilisesi taçkapılarındaki bezemelerde kabartma, oyma ve kazıma teknikleri kullanılmıştır.

St. Georges Jamatunu ve Surp Astuacacın Kilisesi taçkapıları jamatun giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre Mimar Tiratur tarafından inşa edilmiştir. Fakat St. Croix, St. Sion Kiliseleri ile St. Siğne Şapeli'nin mimarları ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kendine özgü mimari formlar üretmesinin yanı sıra yaşadıkları bölge itibariyle hakim toplumların etkisi altında kalan Ermeniler, inşa ettikleri mimari eserlerde de bu etkiyi yansıtmıştır. Çalıştığımız manastır giriş kapılarının 1648 ve sonrasında yapıldığı dikkate alındığı takdirde Osmanlı ve öncesinde Selçuklu sanat ve kültür anlayışının özellikle Van ve Bitlis'te etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda bakıldığında girişlerde kullanılan form ve süsleme unsurlarının Türk-İslam sanatı ile etkileşim içinde oluşturuldukları anlaşılmaktadır.

XVII. yy.'da bölgedeki önemli bir dini merkez olan Yedikilise Manastırı (Varagavank), mimari özellikleri ve süsleme programlarıyla Ermeni mimarisini en iyi şekilde yansıtan nadir eserlerden biridir. Bu anlamda temennimiz, ülkemizin kültürel mirası içinde yer alan bu yapıların mimarisinin ve anıtsal nitelikteki taş süsleme programına sahip giriş kapılarının aslına uygun kalınarak korunmasıdır. Manastırın restorasyon projesi hazırlanmıştır. Bu durum ülkemizin geçmişten gelen hoşgörüsünü de göstermesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçora, E. (1994). *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları*. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bachman, W. (1913). *Kirchen und Moschen in Armenian und Kurdistan*. Leipzig: J.C. Hinrichs.
- Baş, G. (2013). *Diyarbakır'daki İslami Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Deyrolle, M. T. (1876). *Le Tour du Monde*. LLX-XLVIII, Paris.
- Donabedian, P. (1986). "Le Portail Dans L'Architecture Armenienne Du Haut Moyen Age", *Revue des Etude Armeniennes*, XX, Paris.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

- Grousset, R. (1947). *Histoire de L'Armenie Des Origines a 1071*. Paris: Payot.
- İlter, E. (1999). *Ermeni Kilisesi ve Terör*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Karaca, Y. (1996). *Van ve Çevresindeki Manastır Kiliseleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Karaca, Y. (2004). *Doğu Anadolu Bölgesi Hristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Karaca, Y. (2016). Van Yedikilise Manastırı (Varagavank) Mimari Plastik Süslemelerdeki Kuş Figürleri, XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 2, 02-05 Kasım 2016, (Ed. Ela Taş), Sakarya, s. 964-984.
- Layard, A.H. (1853). *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon with Travels in Armania, Kurdistan*, London: G.P. Putnam and Co.
- Mercangöz, Z. ve bşk. (1995). *Ortaçağ'da Van Hristiyan Dönemi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Nersessian, S. D. (1945). *Armenia and the Byzantine Empire, A Brief Study of Armenian Art and Civilization*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Öztürk, Ş. (2021), "Van-Warak Wank Manastırı (Yedi Kilise) Koruma ve Onarım Uygulama Projesi Hakkında Bir Analiz", *Online Journal of Art and Design*, volume 9, issue 2, 1-37
- Şen, M. (2009). *Van Gölü Havzası Hristiyan Dini Mimarisi'nde Taçkapı Formları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Thierry, J. M. - Donabedian, P. (1989). *Armenian Art*. New York: Harry N.Abrams.
- Thierry, J. M. (1965). Notes Sur des Monuments Armeniennes en Turquie – 1964. *Revue des Etude Armeniennes*, II, Paris.
- Thierry, J. M. (1969). Monasteres Armeniens du Vaspurakan –III. *Revue des Etude Armeniennes*, VI, Paris.
- Thierry, J. M. (1986). La Renaissance Architecture du XVII. Siecle au Vaspurakan. *Armenian Etudes Armeniennes in Memoriam Haiğ Berberian*, Lisboa.
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı – I – Van*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Urfalı Mateos, (1987). *Vekayi-Namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (Çev.; Hrant D. Andreasyan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yavuz, F. (2007). "Ermeni Kimliğinin İnşasında Bir Patrik Portresi: Mıgırdıç Kırımyan", *Sakarya Üniversitesi SBE Akademik İncelemeler Dergisi*, 2 (1), s. 257-289.

Yelen, R. (2020). "Van'da Ortaçağ ve Sonrasına Ait Taş Mimaride Polikromi" (Ed. Ercan Çalış, Resul Yelen), *Sanat ve Kültür Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, 345-384.

Yıldız, E. (2017). *Van'daki Hristiyan Dini Mimarisine Ait Plastik Süslemelerde Görülen Bitkisel ve Geometrik Motifler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

ÇİZİM VE FOTOĞRAFLAR

Çizim 1: Van Yedikilise Manastırı (Varagavank) Planı (Kaynak: Bachmann, 1913)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 2: Van Yedikilise Manastırı (Varagavank) Planı (J. M. Thierry, 1989)

Fotoğraf 1: Yedikilise Manastırı (Varagavank) güneydoğudan görünüş (E. Lalayan, 1911)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 2: Yedikilise Manastırı (Varagavank) batıdan görünüş (Bachmann, 1913: 29)

Çizim 3: Van Yedikilise Manastırı (Varagavank) Mevcut Planı (Karaca, 2004)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 3: Yedikilise Manastırı (Varagavank) güneybatıdan genel görünüş

Fotoğraf 4: Yedikilise Manastırı (Varagavank) güneyden genel görünüş

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 5: Surp Astuacacin Kilisesi Taçkapısı

Çizim 4: Surp Astuacacin Kilisesi Taçkapısı Çizimi

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 6: Surp Astuacacın Kilisesi Taçkapısı güneyindeki kademelenme ve yırtmaç nişin görünüşü.

Çizim 5 / Fotoğraf 7: Surp Astuacacın Kilisesi Taçkapısı bitkisel kompozisyonlu bordür.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 6 / Fotoğraf 8: Surp Astuacacin Kilisesi Taçkapısı mukarnaslı bordür

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Çizim 7 / Fotoğraf 9: Surp Astuacacin Kilisesi Taçkapı sütunce detayı

Fotoğraf 10: Surp Astuacacin Kilisesi Taçkapı alınlık ve süsleme bordürleri

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 11: Surp Astuacacın Kilisesi Taçkapı haç işlemeli bordür

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Çizim 8/Fotoğraf 12: Surp Astuacacin Kilisesi taçkapı alınlığındaki haç ve kuş işlemeli pano

Fotoğraf 13: Surp Astuacacin Kilisesi taçkapısı (Bachman, 1913)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 9: Surp Astuacacın Kilisesi taçkapı rölöve ve restitüsyon çizimleri (Öztürk, 2021: 14)

Fotoğraf 14: St. Georges Jamatunu 2011 Van Depremi sonrası batı cephesi (Karaca Arşivi, 2012)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 15: St. Georges Jamatunu batı giriş ve taçkapısı (Karaca Arşivi, 1995)

Çizim 10: St. Georges Jamatunu taçkapısı (Şen, 2008)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 11 / Fotoğraf 16: St. Georges Jamatunu taçkapı bordürleri (Çizim, M. Şen 2008)

Çizim 12 / Fotoğraf 17: Jamatunun taçkapısındaki bitkisel ve mukarnas işlemeli bordür detayları

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

E.ERİŞ-Ö.ŞAHİN
09.05.2015

Çizim 13 / Fotoğraf 18: St. Georges Jamatunu taşkapı geometrik kompozisyonlu silme

E.ERİŞ-Ö.ŞAHİN
09.05.2015

Çizim 14 / Fotoğraf 19: St. Georges Jamatunu kapı açıklığını çerçeveleyen bordürler

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 15 / Fotoğraf 20: St. Georges Jamatunu taçkapı üzerindeki kitabe

Çizim 16: St. Georges Jamatunu taçkapısı röleve ve restitüsyon çizimleri (Öztürk, 2021: 18)

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Çizim 17: Kilisenin içinden St. Sıgna Şapeli'ne geçiş planı (Karaca, 2004)

Fotoğraf 21: Kilisenin içinden St. Sıgna Şapeli'ne geçiş koridoru

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 22: St. Croix Kilisesi batı cephesi (Karaca Arşivi,1995)

Fotoğraf 23: St. Croix Kilisesi batı cephe ve giriş kapısının dıştan görünüşü.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 24: St. Croix Kilisesi giriş kapısının içten görüntüsü.

Çizim 18: St. Croix Kilisesi batı giriş kapısının rölöve ve restitüsyon çizimleri (Öztürk, 2021: 18)

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fotoğraf 25: St. Croix Kilisesi'ne jamatunun içinden girişin olduğu kuzey duvarın görünüşü.

Çizim 19: Saint Georges Jamatunu ile bağlantılı girişleri gösteren plan (Karaca: 2004).

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 20: St. Croix Kilisesi jamatun iç mekan kuzeybatı köşe girişin çizimi.

Fotoğraf 26: Jamatunun içindeki St. Croix Kilisesi girişinin görünüşü.

YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çizim 21: St. Croix Kilisesi jamatun iç mekan kuzeybatı köşe giriş çizimleri (Öztürk, 2021: 18)

Fotoğraf 27: Saint. Sion Kilisesi güney cephe ve giriş bölümünün güneydoğudan görünüşü.

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 28: Saint. Sion Kilisesi güney girişinin iç mekandan görünüşü.

Fotoğraf 29: Jamatunun içindeki Saint. Sion Kilisesi girişinin görünüşü.

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 30: Van Çarpanak Adası Saint Jean Manastırı (Ktouts) jamatun taçkapısı

Fotoğraf 31: Van Çarpanak Adası Saint Jean Manastırı (Ktouts) kilise taçkapısı.

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 32: Van Albayrak Saint Bartholomeus Manastırı jamatun taçkapısı.

Fotoğraf 33: Van Albayrak Saint Bartholomeus Manastırı kilise taçkapısı (Bachmann, 1913)

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 34: Van Çatak İlçesi Albıçak (Cunik) Manastırı Jamatunu giriş kapısı.

Fotoğraf 35: Van Adır Adası Saint Georges (Lim) Manastır Jamatun taçkapısı

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 36: Bitlis Hizan Saint Croix (Aparank) Manastırı kilise taçkapısı (Karaca: 2004)

Fotoğraf 37: Bitlis Değirmenaltı Köyü Saint Jean (Porayvank) Manastırı taçkapısı (Karaca Arşivi, 2006)

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 38: Van Akdamar Adası Kutsal Haç Kilisesi Jamatun giriş kapısı.

Fotoğraf 39: Van Akdamar Adası St. Serguis Şapeli giriş kapısı

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 40: Van Gevaş St. Thomas Manastırı Jamatun giriş kapısı

Fotoğraf 41: Eski Van Şehri Hüseyin Paşa Külliyesi ve Kaya Çelebi Camii kuzeybatıdan görünüşü.

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 42: Eski Van Şehri Hüsrev Paşa Camii girişi.

Fotoğraf 43: Eski Van Şehri Hüsrev Paşa Camii mihrabı

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 44: Eski Van Şehri Hüseyin Paşa Türbesi güneyden görünüşü.

Fotoğraf 45: Eski Van Şehri Hüseyin Paşa Türbesi girişi

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 46: Eski Van Şehri Hüsrev Paşa Türbesi pencere kaş kemer ve süslemeleri

Fotoğraf 47: Eski Van Şehri Kaya Çelebi Camii girişi

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 48: Eski Van Şehri Kaya Çelebi Camii penceresi

Fotoğraf 49: Van Gevaş İzzeddin Şir Medresesi girişi.

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 50: Bitlis Şerefiye Külliyesi taçkapısı

Fotoğraf 51: Bitlis İhlasiye (Gökmeydan) Medresesi taçkapısı

**YEDİKİLİSE MANASTIRI (VARAGAVANK) GİRİŞLERİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Fotoğraf 52: Diyarbakır Behram Paşa Cami penceresi (Baş, 2013).